

ПОТЕКЛОТО НА ПРЕДЛОЗИТЕ ВО ИТАЛИЈАНСКИОТ ЈАЗИК

Надица Негриевска
Филолошки факултет, Универзитет „Гоце Делчев“, Штип
nadica.markoska@ugd.edu.mk

Апстракт. Предлозите се едни од најупотребуваните јазични единици во јазиците што ги поседуваат. Овие јазични единици имаат многу значајна функција во економијата на говорот: да ги поврзуваат различните елементи во реченицата и да воспоставуваат однос меѓу различни елементи во реченицата. Предлозите се поврзани со категоријата падеж, а во јазиците каде што деklinацијата е загубена, каков што е случајот со италијанскиот и македонскиот јазик, предлозите ги преземаат функциите на падежите или на падежните флексии и тие ги изразуваат односите меѓу зависните и главните членови во синтагмата и во реченицата. Во нашиот труд ќе направиме еден историски преглед на предлозите во италијанскиот јазик со цел да ја увидиме поврзаноста на овие јазични единици со падежите во латинскиот јазик затоа што прилошките определби кои ги означуваат италијанските предлози во класичниот латински јазик се изразувале исклучиво со помош на падежите.

Клучни зборови: предлози, потекло, латински јазик, деklinација, прилошки определби, падежи.

Вовед

Предлозите, како едни од најупотребуваните јазични единици во јазиците што ги поседуваат, се сфаќаат само како зборови што поврзуваат, како општи релатори или маркатори на односите. Најдоследен претставник на формалното и апстрактно сфаќање на предлозите како лексеми што упатуваат на некој однос е Виго Брондал (Brøndal, 1967). Тој ги дефинира предлозите како „зборови кои ги карактеризира само логичкиот елемент *relation*, односно предлозите се чисти односи или зборови кои изразуваат чисти односи независно од објектите или ситуацијата“ (Brøndal, 1967: 25). Пристапот според кој предлозите изразуваат некаков општ однос меѓу две јазични единици точната интерпретација на исказот ја темели пред сè на контекстот. Ваквото функционално сфаќање на предлозите потекнува уште од 16 век кога се согледала сличност меѓу падежните афикси и предлозите. Така предлозите изразуваат само општ однос меѓу два елемента, а конкретната интерпретација на односите произлегува од контекстот. Функционалното сфаќање на предлозите имплицитно е присутно уште во дефиницијата на предлозите од страна на Аристотел кој ги означува предлозите како „сврзници“, а „сврзниците“ според него ги опфаќаат сите зборови кои не се именки или глаголи. Основна функција им е да ги поврзуваат именките со глаголите во речениците, а сами по себе немаат значење.

Во западната култура, Грците први ја одредиле категоријата предлог и воочиле дека заедничко прототипно својство на сите јазични единици во таа категорија е нивната местоположба пред друга јазична единица со која формираат целина. Прв кој ги издвоил предлозите како самостојна јазична категорија бил Дионизиј Трачанин во делото *Граматички вештини* (Tékhnē grammatikē) каде што ги одредил предлозите како зборови кои стојат пред сите други делови на исказот во сложенките и во синтагмите (Tračanin, 1995: 173). Грчкото име за предлозите *próthesis* означува „сместено или стои напред“, а латинското име *praepositio* е буквален превод на грчкиот термин. Под влијание на традиционалната лингвистика во голем дел современи европски јазици овој вид збор се именува со сложенка во која првиот дел значи „напред, пред“, на пример: во германскиот јазик за именување на категоријата предлог се користи името *Vorwort* (пред збор), во италијанскиот јазик терминот *preposizione* води потекло од латинскиот збор *praepositio* па значењето му е (стои напред), во полскиот *przyimek* (пред именка), во албанскиот јазик *parafjalë* (пред збор) итн. (Bortone, 2010: 5).

Секој предлог располага со свои автономни семантички елементи, но во исто време претставува елемент кој има функција да поврзува и според тоа неговото значење го добиваме во однос на видот на зависност која се определува во составот елемент + предлог + елемент и во однос на значењата на одделните зборови кои се поврзани со посредство на предлогот. Како што е познато, предлозите се поврзани со категоријата падеж, а во јазиците каде што деklinацијата е загубена, каков што е случајот со италијанскиот и македонскиот јазик, предлозите ги преземаат функциите на падежите или на падежните флексии и тие ги изразуваат односите меѓу зависните и главните членови во синтагмата и во реченицата. Значи, со помош на предлозите се означувале сите прилошки определби кои во класичниот латински јазик се изразувале исклучиво со помош на падежите.

Потеклото на предлозите во италијанскиот јазик

Латинскиот јазик во најстаро време бил говорот на градот Рим и неговата околина. Се нарекува латински по италското племе *Latīni* кое живеело во покраината *Lātium* каде што е сместен градот Рим. Како што се ширела римската држава така се зголемуvalo и подрачјето каде што се говорел латинскиот јазик. Кога Римската Република завладеала со целиот Апенински Полуостров латинскиот јазик како службен јазик ги потиснал останатите италски јазици меѓу кои најзначајни биле умбриски (во покраината Умбрија) и оскиски (во Јужна Италија). По долги војувања Рим ја наметнал својата власт и врз народите од брегот на Средоземното Море во Европа, Африка и Азија, и така латинскиот јазик станал светски јазик (Gortan & Gorski & Pavao, 1982: 11).

Латинскиот јазик припаѓа на групата индоевропски јазици. Индоевропската група на јазици ја сочинуваат многу јазици кои се користат или се користеле во Европа и во дел од Азија. Од Европа се вбројуваат следните јазици: келтските јазици, латинскиот, италските јазици, германските јазици, грчкиот, албанскиот, балтичките и словенските јазици.

Кај индоевропските јазици се забележуваат повеќе совпаѓања на граматичко и лексичко рамниште, а тоа е доказ дека сите потекнуваат од еден ист јазик, индоевропскиот.

Употребата на латинскиот јазик како жив јазик започнува најверојатно во осмиот век пр.н.е. (обемна пишана документација постои почнувајќи од третиот век пр.н.е.) и завршува во периодот помеѓу 17 и 18 век н.е. кога се раѓаат романските јазици (Dardano & Trifone, 1997: 36). Тие претставуваат резултат на еден долг процес на еволуција и диференцијација на латинскиот јазик.

Од говорниот латински јазик во одредени провинции на римската империја се создале денешните романски јазици: португалскиот, шпанскиот, францускиот, италијанскиот и романскиот јазик. Но, долго време латинскиот јазик останал да се употребува како пишан јазик. За првпат народниот јазик станува позначаен во Италија во тринаесеттиот век. Голем број наратори, есеисти, нотари и поети го користеле народниот јазик во своите дела. Но, уште од деветтиот и десеттиот век во некои делови на Италија се појавиле сведоштва за пишани текстови на јазикот кој всушност се говорел. Околу деветнаесеттиот век се појавила гатанка на јазик кој бил мешавина од латински и народен венетски: тоа е првиот документ на италијански јазик и првиот текст од италијанската литература. Гатанката од Верона, името го добива по библиотеката во која е чувана и која се наоѓа во градот Верона, а претставува споредба меѓу чинот на пишување и на орање (Dardano & Trifone, 1997: 277):

*Se pareba boves, alba pratalia araba,
albo versorio teneba et negro semen seminaba;*

односно: „Spingeva avanti i buoi (= le dita), arava prati bianchi (= la pergamena), teneva un aratro bianco (= la penna d'oca) e seminava un seme nero (= l'inchiostro)“. Решението на гатанката е „писател“, кој со своите прсти, слични на говедата на селаните, го држи пенкалото (l'aratro bianco) со кое пишува на листот (il prato bianco), сеејќи црно семе од мастилото (l'inchiostro). Јазикот на текстот сè уште не може да се нарече народен: станува збор за средновековен латински јазик со некои народни елементи, како на пример, испуштањето на финалното -t во глаголите *pareba*, *araba*, *teneba*, *seminaba*, или употребата на *albo*, *versorio*, *negro*, наместо *album*, *versorium*, *nigrum*.

Уште позначајна употреба на народниот јазик се забележува во еден краток напис од деветтиот век (Dardano & Trifone, 1997: 277). Во римската катакомба од Комодила некој религиозен човек, на една фреска го напишал следниот натпис: *Non dicere ille secreta a bboce*, или „Non dire le secrete ad alta voce“. *Le secrete* претставувале тајните молитви на мисата или „*preghiere segrete*“ кои се изведувале во тишина. Од лингвистичка гледна точка значајно е што формата *ille* има функција на член, а не на показан збор како во латинскиот јазик. Формата *dicere* (dire) е типична за античкиот дијалект во Рим.

Народниот или говорниот латински јазик бил јазик употребуван од сите општествени слоеви, со многу разлики и нијанси во зависност од потеклото и општествената припадност на говорителите. Јазик, кој за разлика од класичниот латински, бил подложен на временски и просторни промени заедно со развојот на општеството во кое се говорел. Помеѓу класичниот латински и народниот латински јазик постојат разлики кои се однесуваат на ниво на фонологијата, морфологијата, синтаксата и лексиката. Но сепак не станува збор за два јазика, туку за два аспекта на еден ист јазик. Разликите кои постојат меѓу литературниот италијански и говорниот италијански јазик денес можеби се многу мали и незначајни, но на некој начин би можеле да ги споредиме со оние кои го разликуваат класичниот од народниот латински јазик.

По распадот на римската држава латинскиот јазик бил сочуван како јазик на науката и книжевноста низ целиот среден век па сè до почетокот на новиот век. Денес ниту еден народ не го говори овој јазик, но сепак латинскиот јазик често се користи во науката, особено во терминологијата на многу науки.

Италијанскиот јазик ја има изгубено категоријата падеж. Јазиците кои имаат флексија на именките (како грчкиот или латинскиот од античките јазици, и германскиот, рускиот и други, од модерните јазици) ги изразуваат синтаксичките односи кои ги поврзуваат зборовите во реченицата со помош на падежите кои претставуваат морфолошки промени на зборот: на пример, латинскиот термин *domīnus* (il signore = господинот), *domīni* (del signore = од/на господинот), *domīno* (al signore = на господинот). Исто така се бележи и комбиниран начин на изразување на ваквите односи, односно со помош на предлозите и со падежите: *Eo in urbem* (Vado nella città = Одам во градот). Јазиците кои немаат падежи, ваквите односи ги изразуваат со помош на предлозите и со редоследот на зборовите:

Pietro parla a Paolo e ascolta Maria. = Пјетро му зборува на Паоло и ја слуша Марија.

Индоевропскиот јазик претставувал систем од осум падежи: номинатив, вокатив, генитив, датив, акузатив, аблатив, инструментал и локатив. Од овие осум, латинскиот јазик ги изгубил последните два (инструментал и локатив), грчкиот последните три (аблатив, инструментал и локатив), а старословенскиот јазик го изгубил само падежот аблатив. Романските јазици ги изгубиле сите падежи од латинскиот јазик. Истото се случило и со македонскиот јазик кој ги има изгубено сите падежи од старословенскиот јазик.

Во класичниот латински јазик падежниот систем не бил совршен. Кај деклинациите често се забележувала иста форма со повеќе различни функции. Ќе наведеме неколку примери: *rosae* е генитив еднина, датив еднина, номинатив множина и вокатив множина (односно *della rosa*, *alla rosa*, *le rose*, *o rose*); *domīno* е датив и аблатив еднина (*al padrone*, *con il padrone*). Во множина кај сите деклинации се совпаѓаат формите за датив и аблатив: *rosis*, *domīnis*, *civibus* (*alle rose*, *con le rose*; *ai padroni*, *con i padroni*; *ai cittadini*, *con i cittadini*). Исто така во множина, формите за номинатив, акузатив и вокатив се совпаѓаат во третата, четвртата и петтата деклинација: *leges*, *manus*, *res* (*le leggi*, *o leggi*; *le mani*, *o mani*; *le cose*, *o cose*). Номинатив, акузатив и вокатив кај именките од среден род имаат иста форма: *templum*, *anīmal*, *genu* (*il tempio*, *o tempio*; *l'animale*, *o animale*; *il ginocchio*, *o ginocchio*). Ваквото совпаѓање на формите честопати доведувало до недоразбирања особено кога и самиот контекст не бил доволно јасен. Оваа состојба станала уште посложена кога во еволуцијата на латинскиот јазик се појавиле два феномена: губење на крајните согласки и губење на опозицијата меѓу кратки и долги вокали (Dardano & Trifone, 1997: 363). На тој начин се изгубиле многу од разликите: на пример, меѓу номинатив и акузатив еднина од прва и втора деклинација: *rosa* наместо опозицијата *rosa/rosam*; *domīni* наместо опозицијата *domīnus/domīnum*. Во трета деклинација се изгубила разликата меѓу генитив и датив еднина: *legi* наместо *legis* и *legi* и меѓу акузатив и аблатив еднина: *lege* наместо *legem* и *lege*. Во исто време, со губењето на разликата меѓу краток и долг вокал, формата *rosā* (номинатив еднина) се мешала со формата *rosā* (аблатив еднина); формата *manūs* (номинатив и вокатив еднина) се мешала со формата *manūs* (генитив еднина, номинатив, акузатив и вокатив множина). На тој начин настанал еден морфолошки колапс: дошло до губење на деклинациите. За да се означат горенаведените односи кои се изразуваат со помош на падежите се прибегнало кон други два начина на изразување (Dardano & Trifone, 1997: 364). Со помош на предлозите се означувале сите прилошки определби кои во класичниот латински јазик се изразуваат исклучиво со помош на падежите:

Класичен латински јазик	Народен латински јазик	Италијански јазик	Македонски јазик
Filiūs patris	Filiu de padre	Il figlio del padre	Синот на таткото
Do panēm matrī	Do pane ad matre	Do il pane alla madre.	Ќ давам леб на мајката.
Aratrō terram aro	Aro terra cum aratro	Aro la terra con l'aratro.	Ја орам земјата со плуг.

Вториот начин е со самата местоположба на подметот и директниот предмет: подметот секогаш стои пред приокот, па потоа следи директниот предмет. Така слободниот редослед (кој бил можен затоа што постоеле деклинациите) се заменува со постојаниот редослед (подмет – приок – директен предмет):

Класичен латински јазик	Народен латински јазик	Италијански јазик	Македонски јазик
Petrūs Paulūm amat	/	/	
Paulum Petrus amat	Petru ama Paulu	Pietro ama Paolo.	Пјетро го сака Паоло.
Amat Petrūs Paulūm	/	/	

Од повеќето фонетски феномени видовме како наведените два феномена (губењето на крајните согласки и губењето на опозицијата меѓу кратки и долги вокали) довеле до губење на деклинациите. Со тоа морфологијата се обновува, се развива предлошкиот систем, се раѓаат нови предлози. Но исто така и синтаксата се развива: се утврдува редоследот подмет – приок – директен предмет, а исто така се појавуваат и нови структури на синтагмите и на пропозициите. Во класичниот латински јазик генитивот и акузативот немале строго определени функции. Поради тоа сè повеќе имало тенденција за определување на функциите на падежите со посредство на предлозите. Предлозите станувале сè позначајни во историјата на латинскиот јазик, а падежите полека почнале да губат важност. Покрај старите конструкции (без предлози) како, на пример, *eo domūm* (*vado a casa* = одам дома) и *domō venio* (*vengo da casa* = доаѓам од дома), класичниот латински јазик поседува конструкции со предлози: *eo in urbēm* (*vado nella città* = одам во градот) и *ex urbē venio* (*vengo dalla città* = доаѓам од градот). Уште во стариот латински јазик се појавиле аналитички конструкции кои претставуваат предвесник на оние кои ќе станат својствени за народниот латински јазик. Така, на пример, ќе сретнеме *dimidium de praeda* (*metà della preda* = половина од пленот), наместо *dimidium praedae* (Dardano & Trifone, 1997: 365).

Преминот од класичен латински во народен латински јазик, од кој подоцна настанале романските јазици, го означува не само ширењето на постоечкиот предлошки систем туку и појавата на нови предлози. Падежите во латинскиот јазик биле заменети од следните предлози: генитивот во народниот латински јазик бил заменет со предлогот *de* (во италијанскиот јазик *di*, а во францускиот и шпанскиот јазик *de*), дативот со предлогот *ad* (во италијанскиот и шпанскиот јазик *a*, во францускиот јазик *à*), аблативот и локативот биле заменети од различни предлози. На тој начин се увидело дека постои вистинска еквивалентност меѓу падежите и предлозите. Така, во граматиките ќе сретнеме како изразот *del padre* одговара на генитивната форма *patris*, додека *al padre* за свој еквивалент ја има дативната форма *patri* (Brøndal, 1967: 35).

Во романските јазици, некои од латинските предлози се сочувале (на пример: *ad*, *de*, *cum*, *contra*, *in*, *supra*), а некои пак се изгубиле (на пример: *ab*, *apud*, *erga*, *ob*, *prae*, *pro*, *propter*). Многу значајни се новосоздадените предлози: *de+ab* (а можеби *de+ad*)>*da*, *ad+abante*>*avanti*, *de+intro*>*dentro*, *de+retro*>*dietro*, *de+post*>*dopo*, *in+ante*>*innanzi*.

Постојат италијански предлози кои настанале со спојување на предлог и именка: *accanto* (*a+canto*) = „покрај“, *allato* (*a+lato*) = „отстрана, настрана“, *dirimpetto* (*di+in+petto*) = „спроти“ (Dardano & Trifone, 1997: 365).

Од гледна точка на потеклото, предлозите како составен дел на адпозициите настануваат по пат на граматикализација или употреба на еден лексички елемент во функција на граматички елемент, односно феномен во кој еден лексички елемент кој располага со свое значење добива граматичка функција (Dardano & Trifone, 1997: 557).

Многу предлози и суфикси потекнуваат од стари, антички зборови кои имале своја семантичка содржина. Така, на пример, предлогот *mediante* (*mediante le promesse* = со посредство на ветувањата) потекнува од партиципот на сегашното време од глаголот *mediare* (посредува). Истиот феномен се однесува на предлозите *durante* и *nonostante* (*durante la partita* = за време на натпреварот, *nonostante la stanchezza* = и покрај заморот) кои настанале од партиципите на сегашното време од глаголите *durare* (трае) и *ostare* (исклучува); предлогот *eccetto* (*eccetto il presidente* = освен претседателот) потекнува од латинската форма *exceptum* или партицип на минатото време од глаголот *excipere*; предлогот *tranne* (*tranne Marco* = освен Марко) е стара форма за императив од глаголот *trarre* (вади, извлекува) и др.

Грамматикализацијата е еднонасочен и постапен процес како последица на кој меѓу лексичките единици и граматичките единици нема остри граници, туку граматикализациониот синџир може да се

интерпретира како континуум од јазични единици на чиј еден крај се наоѓаат лексички единици, а на другиот граматикализирани граматички единици. Според тоа и граматикализираноста на јазичната единица која има функција на предлог е променлива величина, па од едната страна на континуумот имаме изразито граматикализиран прост предлог, а од другата страна предлошко-падежни изрази, како на пример сложени предлози, кои го започнуваат процесот на граматикализација и не се разликуваат од слободните изрази. Хајне и Кутева (Heine & Kuteva, 2007: 83) говорат за три основни граматикализациски синцири кои доведуваат до создавање на предлози, а тоа се: именка>предлог, глагол>предлог и прилог>предлог, односно предлозите според граматикализациската основа можат да се поделат на именски предлози, глаголски предлози и прилошки предлози. На овие три основни граматикализациски синцири можеме да додадеме уште еден, а тоа е придавка>предлог (вака настанатите предлози можеме да ги наречеме придавски предлози). Исто така, предлозите можат да бидат позајмени од други јазици, на пример во англискиот јазик навлегле предлозите *vis-à-vis* (наспроти) и *sans* (без) од францускиот јазик, предлогот *circa* (околу) од латинскиот јазик (Bortone, 2010: 92) итн.

Заклучок

За крај би заклучиле дека едно вакво кратко истражување беше неопходно поради фактот што во италијанскиот јазик именските зборови ги загубиле падежните форми, па предлозите ја преземале најважната улога во јазикот – да ги изразуваат синтаксичките функции употребени заедно со именскиот збор или именската група. Во италијанскиот јазик употребата на предлозите бележи исклучителен развој токму поради прогресивното исчезнување на падежните форми кај именските зборови. На процесот на синтетизирање на класичниот латински јазик кој ги искажува синтаксичките односи преку падежни наставки, се спротивставува аналитичкиот процес во италијанскиот јазик, кој секогаш се потпира на предлозите како на знаци кои ги регулираат односите меѓу различни компоненти во реченицата.

Користена литература

1. Andorno, C. (2003). *La grammatica italiana*. Milano: Bruno Mondadori.
2. Battaglia, S. & Pernicone, V. (1965). *La grammatica italiana*. Torino: Loescher Editore.
3. Bortone, P. (2010). *Greek Prepositions: From Antiquity to the Present*. Oxford: Oxford University Press.
4. Brøndal, V. (1967). *Teoria delle preposizioni : introduzione a una semantica razionale*. Milano: Silva editore.
5. Chiuchìù, A., Fazi, M.C. & Bagianti, R. (1982). *Le preposizioni*. Perugia: Edizioni Guerra.
6. Chiuchìù, A. & Coletti, E. (2006). *Guida all'uso delle preposizioni*. Perugia: Guerra Edizioni.
7. Dardano, M. & Trifone, P. (1997). *La nuova grammatica della lingua italiana*. Bologna: Zanichelli.
8. Devoto, G. (1940). De Mauro, T. (1976). *Storia linguistica dell'Italia unita*. Roma-Bari: Laterza.
9. Gortan, V., Gorski, O. & Pavao, P. (1982). *Latinska gramatika*. Zagreb: Školska knjiga.
10. Heine, B. & Kuteva, T. (2007). *The Genesis of Grammar: A Reconstruction*. Oxford: Oxford University Press.
11. Tračanin, D. (1995). *Gramatičko umijeće*. Zagreb: Latina et Graeca.
12. Раданова, Н. и Саржоска, А. (2007). *La sintassi dell'italiano. Corso di linguistica applicata*. Скопје: Филолошки факултет „Блаже Конески“.
13. Угринова-Скаловска, Р. (1997). *Старословенски јазик: граматика, текстови, речник кон граматиката и текстовите*. Скопје: Универзитет „Св.Кирил и Методиј“.